
"Mogelijk discussiestuk Nazi - Revolutie"

Sinds enige tijd maken ondergetekenden deel uit van het thema-college "Nazi-Revolutie". Dit themacollege houdt zich bezig met verschillende aspecten van het Nazisme. Hoe vruchtbaar het behandelen van feitelijkheden ook kan zijn, toch blijft het vinden van een totaalconceptie zeer moeilijk, d.w.z. het denken op basis van deze feitelijkheden moet uiteindelijk leiden tot het ontstaan van inzicht in, en begrip van de onderliggende oorzaken. De diepste oorzaken voor het ontstaan van het Nazisme juist in Duitsland ontgaan ons. Onze vraag is niet zozeer om na opsomming van feitelijkheden te komen tot het leggen van causale verbanden (het zg. "erklaeren"), maar om het diepste "waarom" te bevatten ("verstehen"), of anders gezegd: niet de conclusie dat het Nazisme Duits was, maar de vraag hoe Duits het Nazisme was interesseert ons.

Om een dergelijke vraag te kunnen beantwoorden moet men natuurlijk eerst kennis van zaken hebben; dat bedoelen wij met feitelijkheden. De volgende stap moet zijn het leggen van causale verbanden, bij voorbeeld in deze vorm: "Het verdrag van Versailles was een voedingsbodem voor onlustgevoelens, waarvan Hitler gebruik kon maken". Meestal is dit het eindpunt van beschouwingen over een historisch onderwerp. Toch zou men verder kunnen redeneren, waarbij men ongetwijfeld op zeker moment het zuiver historische terrein (wat is dat eigenlijk?) verlaat. Men kan zich in het geval van bovenstaande conclusie afvragen: "Onlustgevoelens door het verdrag van Versailles zijn begrijpelijk. Maar leidt dit nu noodzakelijkerwijs tot een revanchepolitiek zoals door Hitler gepropageerd is?".

Hierbij moeten natuurlijk ook andere aspecten van het Nazisme onder de loupe genomen worden, maar o.i. stuit men bij dit uitdiepen steeds weer op een onverklaarbare kern, die wij in elk geval gaarne zo klein mogelijk zouden willen maken.

Om een indruk te geven bij welke aspecten wij onder andere stil gestaan hebben en op welke manieren wij een stil blijven staan hebben willen voorkomen, geven wij beknopt enig kernpunten weer uit onze onderlinge discussies: 1. Duitsland (Oostenrijk) heeft zijn Hitler voortgebracht, andere landen hadden ook hun dictators doch iemand van een dergelijk kaliber is in het Interbellum moeilijk te vinden. Was de opkomst van Hitler een gevolg van persoonlijke "kwaliteiten" of was de persoon Hitler alleen een exponent van zijn omgeving? Was Hitler iemand die alleen geïden kon in een "typisch Duitse" voedingsbodem, of was er een Europese voedingsbodem, waarbij de andere landen alleen het geluk hadden dat Hitler niet binnen hun grenzen geboren was. Men zou het misschien zo kunnen samenvatten: was Hitler Duitslands schuld of Duitslands noodlot?

2. Een belangrijke factor waar Hitler op inspeelde was de angst voor het bolsjewisme (1918). In andere landen heerste echter een vergelijkbare angst. Moest dit in Duitsland noodzakelijkerwijs tot het Nationaal-Socialisme voeren, of is een dergelijke reactie minder "typisch Duits" dan wel eens wordt vermoed?

3. Een dergelijke redenering geldt in dit verband ook voor het antisemitisme. Men kan de rol van minderheidsgroepen in een samenleving analyseren, men kan de economische positie van de Joden in de Duitse gemeenschap bestuderen; conclusies hieruit getrokken en in verband gebracht met het berekenende vernietigingsmechanisme aan het werk in de kampen van Auschwitz, Dachau etc. geven op z'n zachtst gezegd een gevoel van onbevredigdheid. Vaak zijn toch in andere landen analoge situaties te vinden. Was Oost-Europa zoveel beter, was Nederland dan zoveel beter (zie: Dr. L. de Jong: Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, deel 1, Voorspel; over o.m. het toelatingsbeleid van - meestal Joodse - vluchtelingen uit Duitsland)?

Men moet natuurlijk in het oog houden dat de Jodenvervolgung een escalatie heeft te zien gegeven, dat het een stapje voor stapje geregisseerde onderneming was. Elk stapje is uit het voorafgaande te verklaren, maar wat is de achtergrond van waaruit het begin, het al of niet latente antisemitisme (later rashygiënisch gefundeerd, nog later geïnstitutionaliseerd in de Neurenberger wetten etc.) en het einde - de "Endlösung" - verklaard kunnen worden?

4. Men zou kunnen zeggen dat er in Duitsland tussen de twee wereldoorlogen een afkeer van de parlementaire democratie heerste. Men zou dit vervolgens kunnen verklaren uit de korte democratische ervaring die Duitsland had. Maar waarom leidde een dergelijk gevoel van afkeer tot een blinde navolging van iemand als Hitler? Of, als dit te simplistisch is gesteld, waarom leidt een gebrek aan democratische tradities tot een afkeer die Hitler - alweer - uitstekend kon gebruiken?

5. Het militarisme wordt meermalen beschouwd als inherent aan het Duitse volkskarakter, of op z'n minst als een - zo niet het kenmerk van de Pruisische geest. Op zich hoeft dit o.i. nog niet tot moordbataljons van de SS te leiden, waarbij wij geenszins welke vorm van militarisme dan ook willen goedpraten. Opvoeringen van staaltjes kadaverdiscipline zoals b.v. op partijdagen te Neurenberg verklaren nog niet het fanatisme van de Hitlerjugend etc. in de laatste dagen van de oorlog. En mochten deze combinaties te willekeurig zijn, dan dit: Een SS-er in uniform was een autoriteit; men zag tegen hem op in dezelfde tijd dat de Nederlanders langs de straat stonden te lachen om die "gekke W.A.-jongens die gingen marcheren in hun zwarte hemmetjes", om onszelf aldus eens een pluim op de hoed te steken. Waarom bleef - en dit is misschien de kernvraag - in Duitsland op het moment, dat voor ons gevoel de ontwikkeling een kwalijke wending nam, een geestelijk waarschuwingsmechanisme (hoe men dit ook noemt: geweten, gevoel voor relativiteit, religieuze principes etc. etc.) buiten werking?

6. Deze verbazing over het kennelijk ontbreken van een, laten we het eenvoudigheidshalve "volksgeweten" noemen, ontstaat ook bij het bekijken van de Nazipropaganda. Deze propaganda ontleende haar succes niet alleen aan het gesproken en geschreven woord want daarnaast het nog daarenboven het fysieke geweld van de SA-mensen tegen politieke tegenstanders, de agitatie, de "Saalschlachten". En juist dit gewelddadige aspect moet zeer tot de verbeelding van veel aspirant NSDAP-ers gesproken hebben: martelaarsfoto's van in de strijd met communisten gewonde kameraden hadden een stroom van nieuwe aanmeldingen voor de SA tot gevolg. En nogmaals: Waarom bleef in brede lagen de totale afwijzing van een dergelijke instelling?

Zoals gezegd, rond vragen als hierboven aangegeven (de lijst kan ongetwijfeld nog verder aangevuld worden heeft zich onze discussie bewogen. Daarnaast bleek, dat bij elk discussiepunt ook de vraag opkwam, welke de rol van de historicus bij het beschrijven van dit soort zaken - en wellicht bij het bedrijven van geschiedenis in het algemeen - moet zijn. Gaat men er nl. niet a priori van uit dat de verschijnselen samenhangend met het Derde Rijk typisch Duits zijn, dat deze niet eenvoudigweg afgeschoven kunnen worden op de "Furor Teutonicus"; dan komt men op een zeker moment bij de vraag "was dit in Nederland ook mogelijk", of: "Ben ik ook tot zoiets in staat?"

Wordt men zich bewust van deze laatste vraag, dan hangt direct daarmee samen de vraag of een historicus eigenlijk nog wel van achter zijn bureau en tientallen jaren na het gebeurde een oordeel mag geven. Of zijn er algemene regels die het oordeel van een historicus alsnog wettigen? Of is ethiek (want hierbij is het terrein van de historie verlaten en beweegt men zich op het gladde ijs van de stellingname tussen goed en kwaad) een zuiver persoonlijke aangelegenheid, die al dan niet bij het werk van een geschiedkundige mag meespelen?

Op al deze vragen is o.i. niet direct een pasklaar antwoord te vinden. Het leek ons dan ook niet van alle zin ontbloot om ook andere mensen via Groniek over dit soort zaken aan het denken te zetten en wij hopen dat er dan ook reacties zullen volgen. Wij hopen dat degenen die zich wel eens van dergelijke vragen (hetzij over het Nazisme, hetzij over de ethische kanten van de geschiedenis, hetzij over beiden) rekenschap heeft gegeven, papier en pen ter hand neemt en zijn reacties aan Groniek wil zenden. Op deze manier hopen wij dat er een gedachtenuitwisseling plaatsvindt die ons uiteindelijk iets dichterbij het vinden van antwoorden op bovengestelde vragen brengt. Het kan daarom niet sterk genoeg benadrukt worden dat bijdragen van studenten en docenten zeer welkom zijn. Het gaat er dus zoals gezegd niet zo zeer om, om tot het uitwisselen van feiten te komen, als wel om de min of meer persoonlijke benadering van vragen, die vroeg of laat bij eenieder die zich met de historie bezig houdt, gaan leven.

Bob, Johan, Taco, Pierre.

TOEWIJDING AAN DE FUEHRER

Vaak hoorden wij uw stem. Als naar een zang
luisterden wij, de handen stil gevouwen.
Elk woord zonk in ons hart met zachte drang;
wij kumen rustig op de toekomst bouwen
die ons verlossen zal van nood en dwang.
Zou in der tijden keer één jaar ons rouwen?
Wat is een wet die spot met ons gevoel?
Het loutre geloof dat gij ons hebt gegeven
is als de polsslag van ons jonge leven.
Alleen gij, Führer, zijt de weg, het doel!

(Baldur von Schirach)